

Brocki, Zygmunt

"Bibliografia prasy polskiej 1944-1948. Prasa krajowa", pod red. Józefa Skrzypka, Warszawa 1966 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 12/2, 422-428

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Lucja Mazurkiewicz-Herzowa, *Eugeniusz Romer*. „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1966, ss. 194, ilustr. 12.

Zaznajomienie współczesnego pokolenia przez popularną pracę monograficzną z postacią Eugeniusza Romera, wielkiego obywatela i światowej sławy geografa, było rzeczą nader słuszną, tym bardziej, że czterotomowe wydanie jego *Wyboru prac* (Warszawa 1960—1964) stworzyło bardzo korzystną bazę źródłową. Tomy te ukazują wszystkie dziedziny twórczości Romera, mianowicie: t. 1 badania terenowe; t. 2 prace geomorfologiczne; t. 3 prace z zakresu klimatologii; t. 4 zagadnienia ogólne, charakterystyki regionalne, sprawozdania z podróży, kartografię z topografią, historię geografii i podróżnictwa. Ponadto w każdym z czterech tomów są wartościowe wstępy i oceny najwybitniejszych jego uczniów: J. Czyżewskiego (t. 1), A. Zierhoffera (t. 1—4), A. Kosiby (t. 3), M. Janiszewskiego i J. Wąsowicza (t. 4). Zebrana też została bibliografia prac Romera i o nim.

Mając więc nader obfity materiał do dyspozycji, mogła — i potrafiła — stworzyć autorka obraz Eugeniusza Romera wierny i sugestywny. Ukazała go na bogatym tle działalności jako człowieka i obywatela, nauczyciela i wychowawcę, a przede wszystkim jako geografa. Słusznie też wyodrębniła trzy najważniejsze dziedziny jego naukowej twórczości: klimatologiczną, geomorfologiczną i kartograficzną. Ilustracje, szczególnie *Kalendarium działalności* Romera, podnoszą znacznie tej cennej monografii. Jednak zasadniczą jej wartość polega na tym, że zarówno kształcąca się w zakresie geografii młodzież, jak i szersze kręgi społeczeństwa nie tylko dowiedzą się wiele o Romerze, ale także poznają uprawianą przez niego naukę w jej najgłówniejszych osiągnięciach.

Józef Babicz

Bibliografia prasy polskiej 1944—1948. Prasa krajowa. Opracował Jerzy Myśliński [i inni]. Pod redakcją naukową Józefa Skrzyпка. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1966, ss. 323.

Bibliografia, sporządzona przez Pracownię Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego XIX i XX w. Polskiej Akademii Nauk i opublikowana w zeszycie 1 „Materiałów i Studiów do Historii Prasy i Czasopiśmiennictwa Polskiego”, obejmuje gazety i czasopisma oraz pewne druki ulotne, wydawane legalnie w kraju od 23 VII 1944 do końca 1948 r. Liczy ok. 1770 pozycji. W *Przedmowie* wyjaśniono, że data 1948 stanowi „pewną cezurę, gdy chodzi o dzieje prasy w Polsce Ludowej, ponieważ od tego roku nastąpiło w prasie szereg istotnych zmian, wiele dzienników i czasopism połączyło się, powstały nowe tytuły, zmienił się charakter, wartość, a nawet forma wielu czasopism” (s. 6). *Przedmowa* nie wyjaśnia natomiast, co Pracownia Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego rozumie pod nazwą: prasa, umieszczoną w tytule: *Bibliografia prasy*. Jak się okazuje, *Bibliografia* zawiera również pozycje, które ogólnie nie są zaliczane do prasy, np. gazetki ścienne.

Układ *Bibliografii* jest chronologiczny; poszczególne pozycje uszeregowano w kolejności, poczynając od daty ukazania się pierwszego numeru pisma do ostatniej daty okresu przyjętego przez *Bibliografię* jako zasięg chronologiczny. Przy nie sprecyzowanym zasięgu określonym przez formę wydawniczą, przy wielkiej ilości najrozmaitszych drukowanych i powielanych wydawnictw periodycznych i ulotnych (biuletyny, w tym służbowe, pisma władz kościelnych, wojskowe, dziecięce, rozkazy komend harcerek itd., w tym wszystkim bardzo dużo efemeryd), czym się charakteryzuje właśnie okres 1944—1948, przyjęcie przez wydawcę *Bibliografii* układu chronologicznego nie jest posunięciem najbardziej szczęśliwym, chociaż, układ taki ma to do siebie, że ogólne stosunki ilościowe przedstawia wyraźnie.

bo bezpośrednio. Może wydawca *Bibliografii* miał na uwadze i to, że wydana wcześniej, w 1965 r., *Bibliografia prasy polskiej 1661—1831*¹, stanowiąca zeszyt 2 „Materiałów i Studiów do Historii Prasy i Czasopiśmiennictwa Polskiego”, ma właśnie układ chronologiczny. Zastosowanie takiego układu dla okresu najwcześniejszego było najlepsze, różnorodność jednak prasy okresów: do 1831 r. i 1944—1948 jest nieporównywalna.

Przy takim układzie, jaki zastosowano w omawianej *Bibliografii*, śledzenie rozwoju prasy danego działu jest bardzo żmudne. Zapobiec temu mógłby podział *Bibliografii* na dwie części, która by stanowiła główny zrąb bibliografii, a więc ze wszystkimi elementami bibliograficznymi, należało ułożyć działowo: gazety, czasopisma polityczno-społeczne, dziecięce i młodzieżowe, naukowe (ewentualnie z popularnonaukowymi), fachowe techniczne, wojskowe itd. (Pracownia Historii Czasopiśmiennictwa dysponuje chyba odpowiednią klasyfikacją czasopism). Dopiero w działach materiał ułożony byłby chronologicznie.

I tak czytelnik interesujący się rozwojem np. prasy naukowej bez trudności dowiedziałby się wtedy, że pierwszym po wojnie czasopismem naukowym był miesięcznik „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”: nr 1 wyszedł w styczniu 1945 r. (poz. 86); drugi był „Język Polski” (poz. 156); trzeci organ Polskiego Towarzystwa Botanicznego, półrocznik „Acta Societatis Botanicorum Poloniae” (poz. 224); czwarta „Medycyna Weterynaryjna”, czasopismo wydawane staraniem m.in. Wydziału Lekarsko-Weterynaryjnego lubelskiego UMCS i Państwowego Instytutu Weterynaryjnego w Puławach (poz. 248); następne „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” (poz. 349) itd.

Wykazane wyżej numery pozycji orientują, jak w omawianej *Bibliografii* rozproszone są czasopisma, o które nam tu idzie: poz. 86, 156, 224 itd. Dlatego dopiero po mrówczych zabiegach możemy odpowiedzieć np. na pytanie, ile czasopism naukowych i popularnonaukowych ukazywało się w roku zakończenia wojny (1945): 20 czasopism (pierwsze pięć wymieniliśmy przed chwilą). Czasopism technicznych w 1945 r. ukazywało się 12; chronologicznie pierwszy był „Przegląd Techniczny” — od 1 IV (poz. 167); druga „Nafta” — od 25 VI (poz. 290)², trzeci „Hutnik” — od lipca (poz. 353) itd. W 1944 r. nie wychodziło jeszcze żadne pismo naukowe ani techniczne.

Przy rozważanym tutaj podziale *Bibliografii* na dwie części, część 2 byłaby chronologicznie ułożonym wykazem (indeksem) wszystkich tytułów. A więc tytuły następowałyby w takiej kolejności, w jakiej ułożone są obecnie w omawianej *Bibliografii*, tyle że bez numeracji pozycji i bez elementów bibliograficznych. Po tytule stałaby tylko data ukazania się pierwszego numeru i odsyłacz do głównego zębłu bibliografii, gdzie by się znajdował kompletny opis bibliograficzny. Taka metoda oczywiście znacznie powiększyłaby objętość tomu, ale otrzymalibyśmy bibliografię, którą łatwo by się można było posługiwać. Innym zaś układem mógłby być układ systematyczny, stosowany np. przez Deutsche Bibliothek we Frankfurcie nad Menem w wydawnictwie *Deutsche Bibliographie. Zeitschriften*, obejmującym czasopisma za lata 1947—1952.

Wprawdzie tak układ działowy, jak systematyczny nie wykazują bezpośrednio ogólnych stosunków ilościowych i obraz narastania ogólnego dorobku wydawniczego przy tych układach jest mało uchwytne, ale niedogodność tę mogłyby częś-

¹ Por. recenzję tej *Bibliografii* w nrze 1/1967 „Kwartalnika”, ss. 146—148.

² W poz. 211 *Bibliografia* wykazuje miesięcznik „Statystyka Naftowa Polski”, który zaczął ukazywać się już w kwietniu 1945 r. W adnotacji podano, że pismo to było „współwydawane z miesięcznikiem «Nafta»” wykazanym w poz. 290. W poz. 290 znów adnotacja informuje, że „Nafta”, której pierwszy numer wyszedł dopiero 25 czerwca 1945 r., była współwydawana ze „Statystyką [...]”. Adnotacje te są niejasne.

ciowo rekompensować zamieszczone przed głównym zrzębem bibliografii odpowiednie tabelaryczne zestawienia statystyczne (stosowane przecież w niektórych bibliografiach nie chronologicznych) i omówienia rozwoju wydawnictw. Jeśli natomiast już koniecznie chciano zastosować układ chronologiczny (tutaj — podkreślam — moim zdaniem najmniej fortunny z trzech rozważanych), to należało dodać indeks przedmiotowy lub systematyczny.

Dodatki i mutacje nieliterowe (tzn. takie, które mają inny tytuł) omawiana *Bibliografia* rejestruje w osobnych pozycjach. Tak samo postępuje z kontynuacjami, fuzjami itp. W takich wypadkach zastosowano obustronne odsyłacze: po opisie zasadniczym tytułu macierzystego w adnotacji podano tylko tytuł dodatku (mutacji itp.) z odsyłaczem do pozycji, w której tytuł dodatku jest opisany; tutaj znów — odsyłacz do tytułu macierzystego.

I do tego systemu można mieć zastrzeżenia. I ten system powoduje bowiem konieczność „skakania” po pozycjach (wiele dodatków itp. zaczęło się ukazywać później niż tytuł macierzysty) w celu uzyskania kompletnego obrazu życia danego pisma. Lepiej by było, gdyby zrobiono odwrotnie: opis zasadniczy powinien zawierać również kompletne opisy wszelkich dodatków, tytuły dodatków natomiast powinny być tylko hasłami odsyłcowymi (numeracja takich pozycji powinna być w nawiasie).

Opis zasadniczy w omawianej *Bibliografii* drukowany jest *petitem*, adnotacje *nonparem*. Wyróżniono tylko dwa elementy opisu zasadniczego: tytuły podane są wersalikami, daty wydawania wyróżniono kursywą. Opis zasadniczy zawiera następujące elementy bibliograficzne: tytuł; podtytuł wraz z ich zmianami; częstotliwość; daty wydawania pisma (od — do lub uwaga, że pismo wychodziło dalej, tzn. po 1948 r.); miejsce wydania; wydawca wraz ze zmianami; redaktor (członkowie redakcji); wymiary w centymetrach wraz ze zmianami; przeciętna objętość numeru; drukarnia wraz ze zmianami.

W *Przedmowie* zaznaczono, że „gdy pismo nie zachowało się w zbiorach publicznych, lub gdy dotarcie do niego było z różnych względów utrudnione, podano zapis bibliograficzny na podstawie jednego z publikowanych zestawień z oznaczeniem takiej pozycji za pomocą gwiazdki przy tytule” (s. 8). Np.: „1680. *BIULETYN [...] OBSERWATORIUM SEJSMOLOGICZNEGO W WARSZAWIE. 1948. Warszawa. Wyd. Państwowy Instytut Geologiczny”; i w adnotacji: „W jęz. francuskim” (ale: czy rzeczywiście nie można ustalić oryginalnego, tzn. francuskiego, tytułu tego pisma?). Z jakich „publikowanych zestawień” bibliograficznych korzystano, niestety nie wiemy, nie podano bowiem ich wykazu (czyli — spisu źródeł). Jest to bardzo duże niedociągnięcie³.

W *Przedmowie* zaznaczono, że „elementów, których nie udało się ustalić z całą pewnością, nie podawano w ogóle” (s. 7); w wypadkach, „w których nie było pewności co do poszczególnych danych, podano obok nich znak zapytania” (s. 8). Zastrzeżenia te nieco kłócą się między sobą. Ponadto okazuje się, że znak zapytania stoi nieraz także samodzielnie, a więc nie tylko umieszczono go przy danych wątpliwych, ale często zastępuje dane. To już budzi zdziwienie, szczególnie w wypadkach czasopism, do których dotarcie nie powinno sprawiać żadnych trudności (szczególnie w warunkach pracy zespołowej, w jakich powstawała omawiana *Bibliografia*).

Np. tak jest w wypadku „Archiwum Hydrobiologii i Ryboactwa” Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (poz. 1375). Czasopismo to od 1953 r. wychodzi pod

³ Jeśli idzie o bibliografię czasopism interesującego nas tu okresu, to była ona opracowywana przez Wydział Prasowy Ministerstwa Informacji i Propagandy — za lata 1944—1945, przez Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk — za lata 1947—1954.

tytułem „Polskie Archiwum Hydrobiologii” (jest ono pismem Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN). Omawiana *Bibliografia* nie obejmuje okresu po 1948 r., a więc nowego tytułu nie notuje⁴. Ale na wstępie rocznika „Polskiego Archiwum [...]” za 1953 r. przedstawiono historię czasopisma (wychodzić zaczęło w 1926 r. w Suwałkach) i stąd autorzy *Bibliografii* mogli byli się dowiedzieć, że po wojnie czasopisma pod tytułem „Archiwum Hydrobiologii i Rybactwa” ukazał się tylko jeden rocznik, mianowicie R. 13: 1947. Informacji udzielić mogłaby zresztą i Biblioteka Morskiego Instytutu Rybackiego. Ponieważ nie postarano się o takie informacje, w omawianej pozycji podano, że się „Archiwum [...]” ukazywało w okresie: „1947 — ?” (co przecież zmienia obraz).

Inny przykład: w poz. „1111. *SPIS WAŻNIEJSZYCH NABYTEKÓW BIBLIOTEKI INSTYTUTU BAŁTYCKIEGO” z dalszych danych jest tylko: „1946 — ?” A przecież nic prostszego, jak zapytać Bibliotekę Instytutu Morskiego, która przejęła Bibliotekę Instytutu Bałtyckiego. „Spis” ten wychodził w latach 1946—1948 i dalej, jego tytuł brzmiał zresztą nieco inaczej; „Spis Najważniejszych Nabytków [...]”. Był to dodatek do czasopisma „Jantar”, czego omawiana *Bibliografia* nie zaznacza ani w poz. 1111 „Spis [...]”, ani w pozycji opisującej tytuł macierzysty — w poz. 888 „Jantar”⁵.

Omawiana *Bibliografia* programowo nie podaje informacji czy dane czasopismo zaczęło się ukazywać dopiero po wojnie, czy wychodziło już przed wojną. Jeśli informacje takie znajdziemy w *Bibliografii*, to tylko przy okazji innych danych. Np. przy tytule „Przegląd Techniczny” (poz. 167) podano: „Miesięcznik, od R. 66: 1945 nr 4 Dwutygodnik”. A więc przy okazji informacji o zmianie częstotliwości (co nastąpiło od nru 4 rocznika 66) dowiadujemy się, że pismo to wychodziło już przed wojną (i to nawet przed I wojną światową). Elementy bibliograficzne czasopisma „Sylwan” natomiast w okresie objętym *Bibliografią* nie ulegały zmianom, nie było więc „okazji” do zaznaczenia, którym kolejnym rocznikiem jest któryś z roczników z okresu 1947—1948; tym samym użytkownik *Bibliografii* nie dowiaduje się, że pismo to wychodziło już przed II wojną światową (jest ono najstarsze wśród dzisiaj wychodzących periodyków: założone w 1820 r.). „Sylwan” wychodził zresztą i po 1948 r.; tymczasem *Bibliografia* podaje, że ukazywał się tylko w latach: „1947—1948”; formułki: „i dalej” niestety nie dodano.

⁴ Biorąc rzecz ściśle formalnie, nie można żądać, aby bibliografia obejmująca tylko lata 1944—1948 podawała informacje odnoszące się do okresu po 1948 r. Względ formalny powinien jednak ustępować względowi praktycznemu. Wprawdzie *Bibliografia* sygnalizuje formułką „i dalej”, że dane czasopismo ukazywało się i po 1948 r. (co jest słusznym odstępstwem od sztywnego trzymania się tylko okresu 1944—1948), ale do rozważenia jest, czy się nie powinno w adnotacji informować o tym, czy dane czasopismo wychodziło też w roku, w którym opracowywano *Bibliografię*. Oczywiście idzie tylko o krótką informację, może tylko za pomocą jakiegoś znaku umownego, bez żadnych szczegółów.

⁵ W nrze 4/1966 „Komunikatów Instytutu Bałtyckiego” ukazała się notatka bibliograficzna o omawianej tutaj *Bibliografii*, napisana przez T. Cieślaka, członka Komitetu Redakcyjnego w Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego PAN. Czytamy w tej notatce: „Ze wstępnej analizy *Bibliografii* wynika, że gdańskie biblioteki naukowe obarcza szczególnie obowiązek posiadania kompletu wszystkich miejscowych czasopism. Niestety, dużo już pozycji opatrzonych jest znakami zapytania, należałoby je odszukać i uściślić dane o nich” (s. 106). Jak się okazuje, ta pesymistyczna uwaga prof. Cieślaka nie zawsze może stanowić usprawiedliwienie owych znaków zapytania. Zresztą dane bibliograficzne czasopism związanych tematycznie z Pomorzem i morzem zawarte są w drugiej części bibliografii J. Wadowskiego *Morze i Pomorze*, która ukazała się w 1964 r. Wprawdzie pod *Przedmową* omawianą tu *Bibliografią* umieszczono datę: luty 1963, ale do składania maszynopisu oddano dopiero 1 VII 1965, a skład podpisano do druku 20 III 1966, było więc dostatecznie dużo czasu, aby posługując się wydaną w 1964 r. bibliografią Wadowskiego zlikwidować braki i poprawić błędy, o których tutaj mówimy (por. też niżej nasz przypis 8).

Ale często również w wypadkach, kiedy następowały zmiany elementów bibliograficznych czasopism mających swój początek przed II wojną światową, a więc kiedy była okazja zaznaczenia kolejności któregoś rocznika, *Bibliografia* nie podaje tej ważnej informacji. Np. w poz. „611. ZAPISKI [Wyd.]⁶ TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU. Kwartalnik poświęcony historii Pomorza. Od R. 1948 [...] Wielkiego Pomorza. 1945—1948”. Zmiana podtytułu nastąpiła od rocznika 14, powinniśmy więc w *Bibliografii* znaleźć taką formułę: „Od R. 14:1948”; pierwszy rocznik po wojnie (za 1945 r.) jest kolejnym rocznikiem 11, co też powinno być w *Bibliografii* zaznaczone. Nadto powinno być: „1945—1948 i dalej”, bo żywot tego kwartalnika nie skończył się w 1948 r., jak mylnie informuje *Bibliografia*.

Niektóre czasopisma wznowione po wojnie pierwszy powojenny rocznik oznaczały jako rocznik 1; dopiero później do kolejnej numeracji roczników włączyły roczniki przedwojenne. Niektóre czyniły inaczej: podawały numerację podwójną — kolejną powojenną i, w nawiasie, kolejną od początku pisma. Tak czy inaczej *Bibliografia* powinna informować o tym, czy idzie o czasopismo nowe, czy o wznowione po wojnie; potrzebne jest to zarówno dla celów badawczych, jak i praktycznych. Tymczasem np. przy tytule „Przegląd Geodezyjny” (poz. 358) podano: „Miesięcznik. VII 1945—1948 i dalej. Warszawa. Wyd. Związku Mierniczych R. P., od R. 4:1948 nr 5/6 Instytut Wydawniczy Związku Mierniczych R. P.”, Przy okazji zmiany wydawcy dowiadujemy się więc, że rocznik 1948 stanowił kolejny rocznik 4, a tym samym, że rocznik 1945 był rocznikiem 1. Rzeczywiście „Przegląd Geodezyjny” wychodził już przed wojną (rocznik 1966 tego miesięcznika oznaczony jest jako R. 38).

Cyfry rzymskie w omawianej *Bibliografii* oznaczają miesiące; np.: „VII 1945—1948” oznacza, że pierwszy numer ukazał się w lipcu 1945 r. Dlatego opis „Jantara” (poz. 888): „Red. M. Boduszyński, J. Lewandowski, B. Srocki, od R. 1947 V. A. Bukowski” — jest nieco mylący; nie idzie tu o miesiąc V (maj), lecz o rocznik piąty, powinno więc być: „od R. 5: 1947” (por. wyżej „Przegląd Techniczny”). Inna sprawa, że już przy pierwszym powojennym roczniku powinna być informacja, że jest to kolejny rocznik czwarty (R. 4: 1946), pismo bowiem zaczęło wychodzić w 1937 r.

Jeszcze inna sprawa to ta, że w 1946 r. „Jantar” wychodził co dwa miesiące, a więc początkowo (po wojnie) nie był kwartalnikiem. Tymczasem *Bibliografia* po tytule podaje: „Kwartalnik”. Nadto: jako miejsce wydania *Bibliografia* podaje tylko Bydgoszcz, tymczasem od R. 6: 1948 z. 3/4 „Jantar” wychodził w Gdańsku; członkiem redakcji była Maria Boduszyńska, a nie M. Boduszyński; podano, że rozmiar pisma wynosił „31×22 cm, potem 20,5×14,5 cm”, rzeczywiście jednak w okresie objętym *Bibliografią* rozmiar „Jantara” wynosił tylko 20,5×14,5 cm, ten większy rozmiar (31×22 cm) „Jantar” miał tylko przed wojną (R. 1—3); *Bibliografia* nie podała podtytułu: „Przegląd Naukowy Zagadnień Pomorskich”, od R. 6: 1948 z. 3/4 „Przegląd Naukowy Zagadnień Bałtyckich” (sam tytuł „Jantar” oczywiście pisma nie charakteryzuje).

Znajdujemy poz. „601. „ROCZNIK [Wyd.] POLSKIEJ AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI. 1939/1945—1946/1947 i dalej”. Ale w okresie objętym *Bibliografią*, w 1945 r., wyszedł też tom za rok 1938/1939. Powinien on być również zarejestrowany. Datę przedwojenną i powojenną nosi też pierwszy po wojnie zeszyt rocznika „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej”: 1939—1946. Tymczasem *Bibliografia* podaje tylko, że się to czasopismo ukazywało w latach 1946—1947 i nie zaznacza oczywiście, że rocznik wydany w 1946 r. jest kolejnym rocznikiem trzecim (zeszyt 3: za 1939—1946 r.).

⁶ Wstawianie w tytuły czasopism formułki: „[Wyd.]” podyktowane było chyba względami oszczędnościowymi (aby nie powtarzać nazwy wydawcy w adresie wydawniczym), mimo to zabieg ów nie jest pomysłem fortunym.

W *Przedmowie* czytamy, że w wypadkach „czasopism naukowych o częstotliwości od kwartalnika do rocznika [...] pomijano objętość przeciętnego numeru, ponieważ trudno ją ustalić z uwagi na zmienny charakter tego elementu” (s. 7). Przyznaję, że nie rozumiem tak sformułowanej „niemożności”. Co bowiem znaczy „zmienny charakter tego elementu”, a więc elementu „objętość przeciętnego numeru”? Jeśli idzie tu o przeciętną objętość numeru, to się przecież ten element da obliczyć: chodzi o sumę stron wszystkich roczników zarejestrowanych w *Bibliografii*, podzieloną przez liczbę numerów. Obliczenia takie mogą być pracą żmudną przy pismach o dużej częstotliwości i zmiennej objętości poszczególnych numerów, ale nie mogą stanowić trudności przy kwartalnikach (idzie tu tylko o 16 numerów: 4 numery \times 4 lata objęte *Bibliografią*, licząc od 1945 r.), półroczniki (8 numerów) i roczniki (4 numery).

Przyjmijmy jednak, że i te obliczenia stanowiły dla zespołu opracowującego *Bibliografię* trudność. Wobec tego nie rozumiemy, dlaczego mimo cytowanej wyżej uwagi *Przedmowy* odnośnie do pomijania objętości przy kwartalnikach, półrocznikach i rocznikach (ze względu na trudności w ustaleniu tego elementu), przy wielu takich pozycjach podano jednak jakieś liczby odnoszące się do objętości. Piszę: „jakieś liczby”, bo *Przedmowa* nic o tym nie mówi, nie wiemy więc, co np. w wypadku „Jantara” znaczy informacja: „s. 128—375”. Trzy roczniki (1946—1948) tego czasopisma mają ogółem 1068 stron. Dzieląc to przez 10 zeszytów otrzymamy średnio 107 stron na zeszyt (w poszczególnych rocznikach: 118, 94, 113 stron na zeszyt). Może więc „s. 128—375” oznacza, że najmniejszy numer z kompletu ma 128 stron, najobszerniejszy zaś 375 stron? Ale i to nie odpowiada prawdzie: rzeczywiście najmniejszy numer kompletu „Jantara” z lat 1946—1948 ma 88 stron, najobszerniejszy 124 stronie.

Takie same niejasności mamy i przy innych periodykach od kwartalnika wzwyż: nie wiemy, co znaczą podane tam liczby stron „od—do”, ani też liczby tak podane, jak np. przy „Roczniku PAU”: „s. 164”. A np. przy „Pamiętniku Biblioteki Kórnickiej”, którego wyszły po wojnie tylko 2 zeszyty, nie podano objętości ani w formule „od — do”, ani objętości średniej, tzn. sumy stron dwu zeszytów podzielonej przez 2.

W wielu pozycjach omawiana *Bibliografia* podaje tylko inicjały imion redaktorów. Nie jest to usprawiedliwione wówczas, gdy metryczki czasopism podają te imiona w pełnym brzmieniu; w takich wypadkach *Bibliografia* powinna więc imiona podać w te same postaci⁷. W niektórych pozycjach niektóre imiona *Bibliografia* podaje w pełnym brzmieniu, inne — tylko w skrócie, choć dane czasopismo wydrukowało wszystkie imiona w pełnym brzmieniu (np. „Technika Morza i Wybrzeża” podawała m.in.: Witold Staniszkis, tymczasem w poz. 1179 *Bibliografii* jest „W. Staniszkis”, gdy reszta imion — w pełnym brzmieniu!). Ale nawet jeśli dane czasopismo imiona podało tylko w skrótach to należało się postarać o ich rozwiązanie (takie jest zalecenie odpowiedniej normy bibliograficznej), co w wypadku znanych uczonych nie nastęrczyłoby żadnych trudności. Tymczasem w poz. 1682 („Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”) mamy: „Witold Doroszewski, J. Kuryłowicz, K. Nitsch, St. Wędkiewicz” (Jerzy. Kazimierz, Stanisław), w poz. 1375: „M. Bogucki, F. Staff” (Mieczysław, Franciszek) itd.

Nazwiska redaktorów czasopism w omawianej *Bibliografii* niekiedy są zniekształcone. Np. nazwisko nestora naszych oceanografów, Kazimierza Demela, *Bibliografia* zniekształciła na „K. Demek” (poz. 1375), nazwisko Strugarek — na

⁷ Np. „Jantar” podawał tylko inicjały imion członków redakcji, ale jednocześnie, wymieniając członków komitetu redakcyjnego, imiona drukował w pełnym brzmieniu; a w składzie komitetu redakcyjnego byli wszyscy członkowie redakcji. Mimo tej wskazówki *Bibliografia* w poz. 888 podaje jedynie inicjały imion członków redakcji.

„Struganek” (poz. 390) i te błędne nazwiska powtórzyła w indeksie redaktorów i członków redakcji. Na domiar złego *Bibliografia* nie zawiera erraty.

Można by jeszcze dalej wykazywać różne braki, niedostatki i błędy (merytoryczne i formalnobiograficzne) *Bibliografii* Pracowni Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego. Wydaje się, że w tym stanie, w jakim się ona ukazała, powinna nosić inny tytuł: *Materiały do Bibliografii*⁸.

Zygmunt Brocki

Przemysław Smolarek, Józef Kuszewski, *Muzeum Morskie w Gdańsku. Kronika działalności w latach 1960—1964*. Wydawnictwo Morskie, Gdynia 1966, ss. 56, ilustr.

Wydana jako zeszyt 3 serii *Publikacje Muzeum Morskiego w Gdańsku* z myślą przedstawienia przede wszystkim dotychczasowej działalności Muzeum Morskiego, książka P. Smolarka i J. Kuszewskiego zawiera również zarys rozwoju muzealnictwa morskiego w Polsce do 1958 r. Rozdział ten podaje sporo nieznanymi informacjami, jak np. tę, że już w 1920 r. założono w Pucku muzeum z eksponatami morskimi, m.in. modelami statków rybackich, oraz wiadomości o różnych inicjatywach w zakresie muzealnictwa morskiego w okresie międzywojennym (żywą akcją na tym polu rozwijał, m.in. zaraz po I wojnie światowej, prof. Włodzimierz Antoniewicz).

Rozdział 2 mówi o Towarzystwie Przyjaciół Muzeum Morskiego w Gdańsku, powstałym w marcu 1958 r. (formalnie w czerwcu 1959 r.), które doprowadziło do powstania 27 IX 1960 Oddziału Morskiego Muzeum Pomorskiego w Gdańsku. Rozdział następny opisuje działalność tej autonomicznej placówki, którą z dniem 1 I 1962 przekształcono w całkowicie już samodzielne Muzeum Morskie w Gdańsku. Kronika działalności tego pierwszego w Polsce państwowego muzeum morskiego wypełnia rozdział 4 (ss. 26—53)¹. W tekście znajduje się 27 ilustracji, które technicznie wypadły lepiej niż reprodukowane w zeszycie 1 tejże serii wydawnictw Muzeum Morskiego².

Na końcu zestawiona jest bibliografia wybranych prac dotyczących muzealnictwa i wystawiennictwa morskiego w Polsce. Pozycji tych jest 31³, wśród nich sporo szerzej nie znanych, szczególnie jeśli idzie o publikacje starsze (najstarsza to Z. Fiszer *Rybacktwo na Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie w r. 1894*. Lwów 1895). Ale skoro w bibliografii umieszczono kilka przewodników-informatorów po dawnych wystawach, tym bardziej powinna się tu być znaleźć broszura Władysława Kowalenki *Jak urządzać wystawy szkolne w dziedzinie spraw morskich i kolonialnych* wydana w Warszawie w 1937 r., chyba jedyna praca na ten temat, dzisiaj może bez merytorycznej wartości, ale ważna dla historii muzealnictwa i wystawiennictwa morskiego.

⁸ Zob. też moje dwie recenzje omawianej tu *Bibliografii*: w nrze 9/1966 „Przełomu Morskiego”, ss. 79—82, i w „Technice i Gospodarce Morskiej” (w druku). Nie zajmują się one sprawami ogólnymi, pierwsza z nich wykazuje tylko braki i błędy w dziale czasopiśmiennictwa Marynarki Wojennej, druga — w dziale technicznych i gospodarczych czasopiśmiennictw morskich.

¹ Por. również: W. Aleksandrowicz, *Dorobek naukowy Muzeum Morskiego w Gdańsku w latach 1958—1963*. „Zapiski Historyczne” nr 4/1965.

² E. Zbierska, *Zuraw Gdański — siedziba Muzeum Morskiego*. Gdynia 1964 (por. recenzję w nrze 4/1966 „Kwartalnika”).

³ Wśród nich trzy pozycje informacyjne zamieszczone w „Kwartalniku” w nrach: 3/1963, 2/1964 i 3—4/1964 (wszystkie w dziale *Kronika*, ostatnia notatka sygnalizuje m.in. serię wydawniczą, do której należy broszura P. Smolarka i J. Kuszewskiego).